

Kulturstereotipering in Nederlandse moedertaal-taalhandboeke

A. Engelbrecht, L. Sercu, C N van der Westhuizen en E.T. van Praag

Based on the assumption that textbooks serve as a mirror of the social and political order, the purpose of this article is to provide insight into the role of textbooks in the maintenance and legitimization of ethnic power relations. This qualitative study investigates visual representations in Dutch mother tongue language textbooks. A Critical Discourse Analysis (CDA) supported by a thematic analysis evaluate the visual material of one popular Dutch textbook series in terms of cultural stereotyping of the "other". The conceptual framework comprises an explication of the concepts and theories on attitude, culture and visual studies. Influential issues on Dutch textbook representation are described in the literature study. The findings show that the rethoric confirming the "other"ness of the "other" in Dutch textbooks, has not changed much since the research of Teun van Dijk in 1987. The visual material in the Dutch data is polarised by the model example of the dominant white group on the one hand and the problematic, poor and primitive of the non-Western world on the other hand. The findings are presented as themes from the thematic analysis.

1. Inleiding en probleemstelling

Skoolhandboeke se relevansie vir die samelewing staan die afgelope paar dekades prominent binne die internasionale onderwysontwikkelingsdebat. (Giroux, 1981:97; Marsden, 2001:64; Rice, 2005:407) Die boodskap wat in die besonder deur die visuele materiaal van 'n handboek oorgedra word, is ten nouste verbind aan die teikengroep se konstruksie en konkretisering van die gemeenskap waarbinne hulle leef. (Engelbrecht, 2008:521; Ferree & Hall, 1990:502) Die doel van hierdie ondersoek is om insig te verkry in die rol wat handboeke in die instandhouding en legitimisering van etniese magsverhouding speel. Hierdie artikel fokus op 'n Nederlandse handboekreeks, *Nieuw Nederlands 4, 5 en 6 vwo*¹, om die navorsingsvraag te beantwoord: **In watter mate kom kulturstereotipering in die visuele materiaal van Nederlandse taalhandboeke voor?** Daar word beoog om nie bloot na overte, negatiewe voorstellingspraktyke te soek nie, maar eerder implisiete stereotiperingstegnieke binne die dieper magswerking van voorstellings in handboeke te ondersoek.

2. Konseptuele raamwerk

Die ondersoek word gerig deur 'n konseptuele raamwerk wat teoreties in die Kritiese Diskoersanalise (KDA)-tradisie begrond is wat 'n verskeidenheid "middelklasteorieë", eerder as 'n sogenaamde *grand theory* gebruik. (Seale, Goko, Gubrium & Silverman, 2004:204) Stuart Hall (1997:258) teoretiseer dat die verbintenis tussen voorstelling, kultuurverskille en magsewewig in die kategorisering van mense in tipes manifesteer

– ’n natuurlike proses wat mense help om sin te maak van die wêreld. Tipes word stereotipes wanneer splitsing plaasvind (die proses waardeur alles wat nie by die tipe inpas nie, uitgesluit word). Die proses van splitsing word ’n norm wat klassifiseer wat aanvaarbaar is en wat nie, wat tot die tipe behoort en wat nie. Sodoende word binnegroep en buitegroep gevorm. Wat ’n mens gevoelklik as ’n teks lees, is eintlik halwe waarhede, want die “ander helfte” van die waarheid word deur die magswerking ten grondslag van die binnegroep se persepsie bepaal. “Die ander helfte” van die waarheid is dit wat nie gesê word nie, maar gefantaseer, geïmpliseer, en nie bewys word nie. Dit gaan dus hier om ’n diskoers tussen wat oënskyklik gesê word en wat in werklikheid gesê (of bedoel) word. Daarom beskryf Lipmann stereotipes (in Ladegaard, 1988:190) as “*the rest of the picture we carry in our heads*”. Die visuele antropologie gaan van dieselfde aanname uit. “*Seeing is always cultured seeing*” sê Baldwin, Longhurst, McCracken, Ogborn en Smith. (2004:365) Wat ons sien, word gerig deur wat ons as vanselfsprekend aanvaar, maar wat net binne ’n sekere konteks wáár is en dus op individuele vooroordele berus. (Baldwin *et al.*, 2004:363; Prosser 2001:9)

Die post-strukturalistiese filosoof, Jacques Derrida, se teorie dat Westerse denke altyd verskillende stemme, binêre opposisies of hiërargieë in kulturele tekste blootlê, sluit hierby aan. (Hall, 1997:243) Die dekonstruksie van tekste poog dus om hierdie antieke kulturele vooroordele, konflikte en magstrukture te ontmasker deur die “*non-place of the other*” te ontdek. (Deconstruction 2006; Hall, 1997:226) Wekker (2002:9) noem dit die “verlammende wij-zij dichotomie waarin mense bevroren werden in een rol van etnisch anders”. Volgens Barthes se semiotiese analise is “ons” altyd wit, positief, verdraagsaam en modern, terwyl “hulle” problematies, bedreigend en bedrieglik is. (Van Dijk, 1993:264)

Wekker (2002:12) beskryf die aanbring van grense (objektiwiteit teenoor subjektiwiteit; hoë kultuur teenoor lae kultuur; teorie teenoor praktyk; wetenskap teenoor spiritualiteit) as die mees wesentliche kenmerk van die Westerse wetenskap, wat uit Wes-Europese imperialisme ontwikkel het. Volgens Wekker (2002:9) dra die Westerse wetenskap die aura van “producent van neutrale informasie, die objektief beschrjift hoe de wereld in elkaar steekt”. In post-koloniale studies word die verskynsel van “objektiewe” beskrywing sinoniem met wat Wekker (2002:13) “Homo Europaeus” noem: nie-Westerse kennissisteme word as magies, bygelowig en onwetenskaplik ter syde gestel. As gekoloniseerde groepe se kennissisteme as irrasioneel geëtiketteer kon word, kon die Europese selfkonsepsie as rasioneel geëtiketteer word. As die Europese samelewing dinamies en ontwikkelend was, moes die ander samelewings staties en barbaars wees.

Hierdie kulturele magspel het etnosentrisme ten grondslag. In ’n hoofstuk, getiteld “De oogverblindende witheid van de wetenschap: (zelf)reflektie als academische vaardigheid” in Pattynama en Verboom (2000:26), word die gebrek aan wit selfrefleksie in Westerse samelewings en dus die wetenskap, aan die kaak gestel. Selfrefleksie is ’n wetenskaplike vaardigheid waarvoor elke student behoort te beskik, omdat dit ten doel

het om insig te verkry in vanselfsprekendheid, uitgangspunte, idees en menings. Die wit etniese posisie bestaan egter nie. Vir witmense is etnisiteit ten opsigte van hul eie wese nie belangrik nie:

Witte mense stellen nooit hun eigen etniese posisie aan de orde in discussies over diversiteit en de multiculturele samenleving, maar spreken uitsluitend over (de problemen van) de groepen met een “niet-witte” achtergrond. (Pattynama & Verboom, 2000:26)

Pattynama en Verboom praat van “woordeloos wit zijn”. (2000:30) Hierdie “onsigbaarheid” van wit is toe te skryf aan die feit dat wit die norm is: “het is natuurlik, vanselfsprekend en ‘nu eenmaal zo’”. (Pattynama & Verboom, 2000:30) Al hoe wit sigself wel deeglik benoem, is via die voorstellings van die nie-wit “ander”. (Baldwin *et al.*, 2004:365; Pattynama & Verboom, 2000:14) Wit is dus nie ’n ras-kategorie nie, wel ’n onveranderlike norm ten opsigte waarvan alles wat nie-wit is nie, gekontrasteer kan word. (Ferree & Hall, 1990:503; Mok, 1999:420) Hegemoniese kategorieë wat sodanige sosiale orde in stand hou, word deur stereotipering geskep. (Haslam, Turner, Oakes, Reynolds en Doosje, 2003:161; Siraj-Blatchford, 1994:28) Groepverskille wat op waarde-gelaaide dimensies berus, bevestig hierdie kategorieë en gevolglik word stereotipering ’n ideologiese instrument in die retoriek van die dominante klas. (Haslam *et al.*, 2003)

Die onderliggende magswerking in die konstruering van kultuurstereotipering word in Diagram 1 gekonseptualiseer.

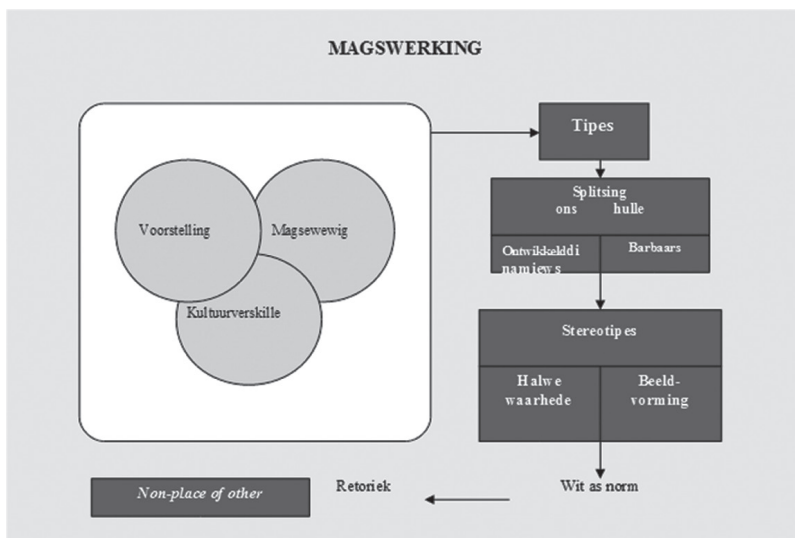

DIAGRAM 1:Konseptualisering van magswerking in kulturele stereotipering

Nganda (1996:50) beskryf etniese stereotipering as “*turning either side of the coin into justification for out-group rejection.*” Gedrag van lede van buitengroepe word deur die binnegroep as “tipiese” karaktereenskappe van die buitengroep geprosesseer, terwyl dieselfde gedrag in die binnegroep as ’n gedragsafwyking gesien word. (Castelli, Vanzetto, Sherman, & Arcuri, 2001:424; Leyens, Paladino, Rodriguez-Torres, Vaes, Demoulin, Rodriguez-Perez en Gaunt, 2000:193 en Stephan, 1999:5) Die teoretiese uitgangspunte word vervolgens op diversiteitsdenke in die Nederlandse samelewing, sowel as op voorstellingspraktyke in Nederlandse handboeke van toepassing gemaak.

3. Literatuurstudie

3.1 *Diversiteitsdenke in die Nederlandse samelewing*

Volgens Pattynama en Verboom (2000:14) het Nederland in die afgelope dekades van ’n mono- na ’n multi-kulturele en multi-etniese demokrasie verander, wat egter nie beteken dat daar vrye uitwisseling tussen kulture bestaan nie. Die verskillende kulture leef onafhanklik naas mekaar. “Verskil” is die uitgangspunt in besinnings oor etnisiteit en diversiteit. In Nederland dui die term “etnisiteit” slegs op “ander” Nederlanders en nooit op “de autochtone Nederlander” (Botman, Jouwe & Wekker, 2001:38):

Diversiteitsdenke het vaak een stapelend karakter; het leidt tot opsommingen als mannen en vrouwen; witten en zwarten; allochtonen en autochtonen, hetgeen precies de dichotomieën herhaalt die overstegen zouden moeten worden.

Wekker(2002:20), verwys na die “verborgen, maar zeer gestructureerde werking van ras/etniciteit in Nederland: zwart zijn en geleerd zijn kunnen niet samen gedacht worden”. Tog suggereer Botman *et al.* (2001:156) dat die oorsaaklike vraag “waar kom je vandaan?” wel besig is om in Nederland na “wie ben je geworden?” te verander. Laasgenoemde vraag is ’n positiewe skuif binne Nederlandse diversiteitsdenke omdat dit die klem op die prosesmatige eerder as die statiese aspek van identiteit lê.

In 2004 egter, met die moord op Theo van Gogh deur ’n Marokkaan, kry hierdie positiewe denkskuif ’n terugslag. Die moord het ’n golf rassisme in die Nederlandse pers ontketen, waarin onder andere voorgestel word dat die Marokkaanse bevolking in kampe opgesluit moet word. (Ahalli, Amerrouss, Maly & Hatim, 2005:1-16) In ’n kritiese diskoersanalise van die mediaverslaggewing in Nederland tussen 2 en 14 November 2004 oor die moord, wys Ahalli *et al.* (2005:2) hoe die moord indeksief voorgestel word as ’n “*dash of civilizations*” of te wel die “*dash*” van Moslemekstremiste en die sogenaamde “oop Nederlandse gemeenskap”. Theo van Gogh, Islamfobiese meningsvormer, verwerf oornag martelaarskapstatus deurdat hy die simbool van die reg op “vrye meningsuiting” word. Sy haatspraak “Moslems zijn de vijfde colonne van geitenneukers die onze samenleving bedreigen” (Ahalli *et al.*, 2005:3), word as vrye mening gewettig. So lui

die koerantopskrif van *De Morgen*, 3 November 2004: “Het vrije woord is vermoord.” In die dae na die moord bereik xenofobie ’n ongekende hoogtepunt in Nederland. Onwetenskaplike veralgemenings en beskuldigings word rondgeslinger: “ze spreken onze taal niet eens” (Ahalli *et al.*, 2005:10), en “ook bij u op straat kan een terrorist wonen”. (Ahalli *et al.*, 2005:10) Die sosioloog Herman Vuijsje wakker die xenofobie in *De Volkskrant* aan: “De cijfers zijn zo ’n vijftigduizend. Van die mensen hoeft er maar één een mes en een pistool te pakken om Nederland in een diepe crisis te storten”. (Ahalli *et al.*, 2005:5) Die gebeure word ’n wapen teen alle minderhede. “Hulle” is die “probleem”. “Hulle” is fundamentalisties en ekstremisties. Van Gogh se retoriek word deur die dominante diskoers oorgeneem.

3.2 *Diversiteitsdenke in die Nederlandse samelewing*

Nederland het ’n sterk tradisie van ondersoek na interkulturaliteit in skoolhandboeke. (De Jongh 1995; Gijtenbeek & Verbeek 1998; Hagendoorn 1986; Homan 2003; Van den Bergh & Reinsch 1983; Van Dijk 1987) Van Dijk (1987:128) beweer dat visuele materiaal in Nederlandse handboeke dikwels slegs as bladvulling gebruik word, dat min visuele materiaal oor minderheidsgroepe voorkom en indien dit wel voorkom, dit dikwels stereotipiese situasies uitbeeld. Verder beweer hy dat dit ’n tipiese verskynsel in Nederlandse handboeke is dat die visuele tekste nie by die inhoudelike konteks aansluit nie. Die tekste “hang in die lug” en gevolglik moet die leerders dit net op grond van hul voorkennis interpreteer. Visuele materiaal word tot alleenstaande entiteit verhef, wat vanuit “vooroordelen eerder als kennis” uitgaan. (Van Dijk, 1987:128) Daar is dus volgens hom ’n kousale verband tussen hierdie visuele werkswyse en kultuurstereotipering in Nederlandse handboeke.

Sedert 1988 is PAREL (*Project Anti-Racial Evaluation of Learning Materials*) as adviesentrum vir interkulturele leermiddele in Nederland in die lewe groep om die etnosentriese perspektiewe in Nederlandse handboeke teë te werk. (Sierens, 2000:43) Die ontwikkelingsproses ten opsigte van die doelbewuste teenwerking van stereotipes in Nederlandse handboeke toon ’n duidelike patroon wanneer gekyk word na die paradigmatiese wat binne PAREL gemaak is. In 1988 was die hoofdoel om openlike rassisme in skoolhandboeke uit te wys. Hierna het twee belangrike veranderinge ingetree. Eerstens het die fokus verskuif van die identifisering van rassisme na Eurosentriese vooroordele in tekste en illustrasies, asook na die “stiltes” en omseiling van nie-Eurosentriese perspektiewe. Tweedens het die metodologiese aanslag verander van die ondersoek van leermiddele om vooroordele en stereotipes te vind tot die opleiding van uitgewers, outeurs en gebruikers van handboeke, met die doel om stereotipiese aannames pro-aktief aan te spreek. Alhoewel onlangse ondersoeke na handboeke in primêre en sekondêre onderwys getoon het dat die PAREL-kriteria nie altyd in aanmerking geneem is nie (Homan, 2003:18), blyk daar tog ’n poging te wees om pro-aktief “valkuilen” (moontlike slaggate) soos tokenisme (byvoorbeeld die

inkleur van wit gesigte) en blote byvoegingstrategie by ou boeke te voorkom. Sedert 2004 ontvang PAREL geen subsidie meer van die Nederlandse regering nie en is die organisasie verskraal tot die instandhouding van 'n webtuiste. Die aktiewe teëwerking van etnosentriese perspektiewe deur middel van hierdie forum het dus tot 'n einde gekom.

4. Datagenerering en -analise

4.1 *Die steekproef*

'n Moedertaal-taalhandboekreeks is om drie redes gebruik. Eerstens is moedertaalonderrig verpligtend, wat impliseer dat 'n groot aantal leerders en onderwysers die handboeke sal gebruik. Tweedens behoort handboeke met moedertaalsprekers as teikengroep normdenke in die gemeenskap te reflekteer. Derdens is daar by moedertaal-taalhandboeke gewoonlik 'n doelbewuste integrering van taal-, denk- en visuele vaardighede (Pienaar, 1995:32), wat tot voordeel van die ondersoek na die visuele materiaal kan wees.

Die handboekreeks *Nieuw Nederlands 4, 5 en 6 vwo* (Steenbergen et al., 2004) is volgens bepaalde kriteria gekies. Die beginsel onderliggend aan die vasstelling van die steekproef was dat die reeks nie (noodwendig) die topverkoper hoef te wees nie, maar dat dit wel 'n veelgebruikte reeks moet wees wat goed in die mark vaar. Die reeks moes verder relevant en eietyds wees sodat die uitbeelding verteenwoordigend van kontemporêre voorstellingspraktyke kon wees en sodat onlangse beleidsbesluite daarin gereflekteer word. Omdat daar in Nederlands geen regeringsinmenging of amptelike liggaam is wat die handboeke goedkeur nie, is daar in die vasstelling van die steekproef op die aanbevelings van persone met gespesialiseerde kennis staatgemaak. Tydens die vasstelling van die steekproef, het die boodskap herhaaldelik van verskillende Nederlandse onderwysers gekom dat binne die Nederlandse handboekgenre "*Nieuw Nederlands* echt een topper is". (Van Praag, 2007)

4.2 *Metodologie*

Alle visuele materiaal in *Nieuw Nederlands* is gekodeer om visuele voorstellings te vind waarin enige "ander" mense as wit Nederlanders voorkom. Huckin se KDA-strategie (Huckin, 2004:1-15; Barton & Stygall, 2002:1-27) en die tematiese analise soos deur Braun en Clarke (2006) voorgestel, is voorts gebruik om die data te ontleed. Die tematiese analise is deur die KDA-strategie verryk, aangesien KDA sosiaal-geproduseerde patrone ondersoek waarin gebeure, realiteite, betekenis, ervaringe en dies meer die effek is van die diskoerse wat binne 'n gemeenskap funksioneer. (Braun & Clarke, 2006:81; Van Dijk, 1993:258)

5. Bevindinge

5.1 *Tendense in Nieuw Nederlands*

Die visuele voorstellingspraktyke in *Nieuw Nederlands* is in die algemeen paternalisties en Eurosentries. Dit beeld die Nederlandse samelewing in die besonder en die Weste in die algemeen as navolgingswaardig, hulpvaardig en vooruitstrewend uit. In teenstelling hiermee, is latente boodskappe in die datastel gevind wat die nie-Westerse wêreld as problematies, primitief en “anders-as-ons” (Siraj-Blatchford, 1994:26) voorstel.

Met die eerste oogopslag lyk dit asof hierdie veelgebruikte Nederlandse handboek ’n positiewe multi-kulturele aanslag het. Die leerders op die voorbladfoto is modern en van diverse afkoms. Binne-in die boek is daar egter, met die uitsondering van enkele foto’s, nie sprake van die beeld wat deur die voorblad geskep word nie. Daar is slegs 18 foto’s waarop anders-as-wit mense voorkom, en slegs vyf daarvan beeld wit en “nie-wit” Nederlanders saam uit.

Wat die visuele materiaal in *Nieuw Nederlands* betref, kom daar vyf tendense voor wat nie-konformerend ten opsigte van die algemene konvensies van die handboekgenre is. Eerstens kom uitsluitlik foto’s as visuele materiaal in die handboeke voor. Foto’s, as genre, het ’n werklikheidswaarde sowel as ’n waarheidswaarde. Dit is ikoniese tekens en dit wat uitgebeeld word, moet “waar” wees, want “iemand het dit afgeneem”. (Banks, 2001:44) Omdat dit gebaseer is op “werklike” observasies van die wêreld, suggereer dit ook objektiwiteit en onbevooroordeeldheid ten opsigte van die verskynsels wat dit ondersoek.

Tweedens het die foto’s nie verklarende byskrifte nie. Daar is dus geen kontekstualisering, agtergrondbeskrywing of kommentaar nie. Die tekste hang gevolglik “in die lug” en moet deur die leerders uitsluitlik op grond van hulle voorkennis geïnterpreteer word. (Van Dijk, 1987:128)

Derdens is geen vrae of opdragte op die foto’s geskoei nie. Die idee word geskep dat daar geen beplanning of motivering ten opsigte van die plasing van die foto’s was nie; asof dit uitsluitlik gebruik is om die geskrewe tekste te “breek”, omdat daar noodwendig visuele materiaal in ’n handboek “behoort te wees”. Hierdie aspek gaan reëlreg teen die kommunikatiewe benadering in taalonderrig in, waarvolgens illustratiewe materiaal doelbewus as teks en taal ingespan word. (Pienaar, 1995:32)

Vierdens het die foto’s meestal geen direkte verband met die leesstuk waarin dit voorkom nie. Die leser moet die leesstuk doelbewus herhaalde kere lees om ’n verband te soek (wat meestal nie te vinde is nie). Die gewone leser (die leerder) word nie deur die boek uitgedaag om deur sodanige betekeniskepping te gaan nie, eerstens omdat die visuele materiaal nie met die teks geïntegreer word nie en tweedens omdat geen vrae na aanleiding van die visuele materiaal gevra word nie.

Vyfdens weerspieël die meerderheid foto’s nie die Nederlandse samelewing nie. Die 18 foto’s waarin nie-wit mense voorkom, kan geografies in drie kategorieë

ingedeel word. Daar is eerstens vyf foto's wat die Nederlandse samelewing weerspieël. (NN4:27,79 en 129, NN5/6:225 en 324) Drie van die vyf foto's het vervoer in Nederland as kerngegeewe: fiets-, trein- en lugvervoer. Dit ondersteun die feit dat die foto's normale, alledaagse situasies in Nederland uitbeeld. Die tweede kategorie is drie foto's wat in Nederland kán voorkom, maar wat waarskynlik, op grond van semiotiese tekens in die foto's, elders geneem is. Tekens in die foto's suggereer dat twee van die drie foto's moontlik in die Verenigde Koninkryk geneem is. Daar is naamlik 'n foto van die Britse *Stonehenge* teen die muur van die spreekkamer in die foto in die visuele voorstelling in NN5/6:187 en die tweede foto is van 'n seepkisredenaar in 'n park wat lyk asof dit *Speakers' Corner* in Hyde Park, Londen kan wees. (NN4:135)

Die derde foto (NN5/6:228) beeld 'n gesprek tussen 'n Westerse en twee nie-Westerse vroue uit. Die bankie waarop hulle sit, het 'n woestynagtige (Noord-Afrika?/Midde-Ooste?) agtergrond. Hierdie foto verras deur die kontrasterende kulturele kodes (Baldwin *et al.* 2004:14) en is daarom "*attention grabbing*". (Brand & Carstens, 2005:237) Die Westerse vrou kan as "woordeloos wit" (Pattynama & Verboom, 2002:30) beskryf word, aangesien daar geen politieke of godsdienstige kodes by haar teenwoordig is nie. Sy is 'n ouerige dame en sit aandagtig na die twee jonger vroue en luister. Daarenteen is die jonger vroue in tradisionele Moslemdrag geklee; 'n simbool van *The Dome of the Rock* word op die een vrou se serp vertoon en een van die vroue hou notas vas, iets wat aan 'n toespraak of kongres herinner. Al hierdie kodes werk mee aan die idee dat die vroue in 'n politieke gesprek mag wees en dat die gesprek (moontlik) in 'n ander land as Nederland gevoer word.

Die derde kategorie bestaan uit nege van die 18 foto's wat ongetwyfeld nie in Nederland geneem is nie. Vier van die nege is Oosters-georiënteerd, (byvoorbeeld NN4:13 en NN5/6:90), en vier is Afrika-georiënteerd (byvoorbeeld NN4:146 en NN5/6:17 en 4).

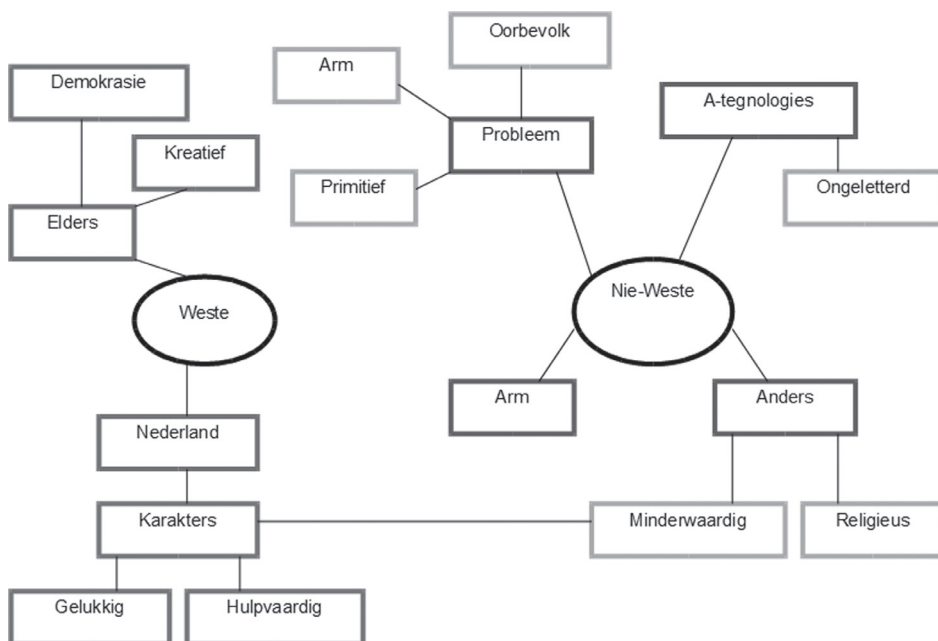
Kwantitatief gesproke, maak dit nie sin dat in 'n oop, diverse land soos Nederland slegs 18 multi-kulturele voorstellings in die steekproef voorkom nie. Wanneer meer as die helfte van hierdie 18 foto's boonop nie in Nederland geneem is nie, suggereer dit dat daar nie in die Nederlandse handboek vir diversiteit plek is nie. Dit korreleer met Van Dijk (1987:128) se bewering dat daar in Nederlandse handboeke min visuele materiaal oor minderheidsgroepe voorkom, en dat dié wat wel ingesluit word, stereotipies is. Die feit dat slegs vyf uit 18 multi-kulturele foto's op die alledaagse Nederlandse wêreld inspeel, suggereer dat "hulle" nie deel van "ons" alledaagse werklikheid is nie. Die foto's word die lens waardeur die Nederlandse leerder gekondisioneer word om na die wêreld buite Nederland te kyk, en word kommentaar op die beeld wat van die "agterlike, kansarme en bygelowige" mense buite die grense van Nederland gekonstrueer word (byvoorbeeld NN5/6:167 en NN4:146). Die kwantitatiewe verhoudings rym nie met die kosmopolitaanse aard van byvoorbeeld Amsterdam nie. Dit verswyg die omvang van die diversiteitswerklikheid

in Nederland en verhoog die spanning tussen wat mense dink hulle sien en wat hul werklik sien (die halwe waarhede waarna Hall (1997:258) verwys). Die feit dat slegs vyf foto's die anders-as-wit-werklikheid in Nederland verbeeld, staan in direkte teenstelling met die geleefde werklikheid van die sestienjarige leerder in Utrecht of Amsterdam of Groningen, wat daaglik in 'n wêreld vol diversiteit funksioneer. Dit bied geen identifiseerbaarheid vir die "allochtone" kind in Nederland nie. Hierdie gebrekkige voorstellingsruimte dui op die Derridiaanse "*non-placement of the other*". (Hall, 1997:226)

5.2 Temas uit die tematiese analise van Nieuw Nederlands

5.2.1 Inleiding

Die tematiese kaart in diagram 2 gee 'n aanduiding van die aanvanklike temas wat uit die analise na vore gekom het. Daarna word die uiteindelijke temas wat uit die analise

gekristalliseer het, bespreek.

Diagram 2: Tematiese kaart: *Nieuw Nederlands*

5.2.2 Die konstruksie van binêre opposisies

Die tematiese eenhede in die datastel dui op 'n logiese verdeling in die binêre opposisie “ons” en “hulle”. Hier is “ons” Nederland en “hulle” is die nie-Westerse wêreld buite Nederland. Die foto's wat die Nederlandse wêreld reflekteer, kan beskryf word as “*stage setting*” (Brand & Carstens, 2005:237), aangesien dit meestal die begin van 'n hoofstuk aandui, byvoorbeeld die visuele voorstellings in *NN4:79* en *NN5/6:255*. Die foto's wat binne-in die hoofstukke voorkom, is feitlik sonder uitsondering “*attention grabbing*”. (Brand & Carstens, 2005:237) Dit skok die leser soms (*NN5/6:17* en *167*); soms verras dit die leser (*NN4:13* en *NN5/6:228*), maar meestal verwar dit die leser. 'n Voorbeeld van die verwarring wat geskep word, is byvoorbeeld die visuele voorstelling in *NN5/6:17* wat in 'n leesstuk geplaas is wat handel oor oorbevolking in China, en visuele voorstelling in *NN5/6:187* wat handel oor die gebrek aan deursigtigheid in die mediese beroep. Beide foto's toon geen direkte verband met die leesstuk waarin dit voorkom nie en kan ook nie met enige van die vrae, opdragte of oefeninge verbind word nie.

Die stemme in die foto's waar Nederland in die besonder, en die Weste in die algemeen gereflekteer of geïmpliseer word, is deurgaans positief: die gewone burger wat al fietsend teksboodskappe stuur (*NN4:79*), die ministerie van onderwys wat 'n hand reik na allochtone leerders (*NN4:27*); die behulp same ordereëlaar op Schiphollughawe (*NN5/6:324*) en die vriendelike en redelike dame wat na ander gelowe (*NN5/6:228*) uitreik. In hierdie foto's sou 'n mens telkens positiewe beskrywende woorde voor die akteurs kon plaas:

- die (gelukkige, normale) fietser (*NN4:79*),
- die (hulpvaardige) informasie-meester (*NN5/6:324*),
- die (akkommoderende) onderwyssisteem (*NN4:27*),
- die (begrypende) Westerse dame (*NN5/6:228*),
- die (ek mag my sê sê)-buitelander (*NN4:135*), en
- die (dienende) Jan en alleman. (*NN5/6:255*)

Die Nederlandse/Westerse gemeenskap word geprojekteer as 'n samelewing met 'n onderwysstelsel waar allochtoon en autochtoon van mekaar leer (*NN4:27*); 'n oop demokratiese land met vryheid van spraak (*NN4:135*) en waar welwillendheid in die alledaagse leefwêreld bestaan. (*NN5/6:255*) Foto's met 'n Nederlandse konteks waarin wit en swart saam voorkom, beeld die omgang met “die ander” dus uiters positief uit en hou die binnegroep se gunstige selfwaarde so in stand. (Stephan, 1999:5) Teenoor die akteurs in bogenoemde foto's, staan die “pasiënte” (Huckin, 2004:1-15): die buitelander wat gehelp moet word (*NN4:129* en *NN5/6:324*); die Moslems wat luister terwyl die Westerling praat (*NN5/6:228*); die Turkse leerder wat in die hande van die dinamiese Nederlandse onderwyser ontluik. (*NN4:27*) Beskrywende woorde vooraan

die agente wat nie in Nederland voorkom nie, is minder positief:

- die (primitiewe) modderfoonbouer (NN4:146),
- die (verwese) Moslima (NN5/6:167),
- die (“deur-ons-verligte”) koerantlesers (NN5/6:47),
- die (oorbevolkte) kinders (NN5/6:17),
- die (kwaksalwer)-wetenskaplike (NN4:107),
- die (tegnologies-religieuse) seuns (NN5/6:90),
- die (ontoeplaslike) skrifgeleerde (NN4:35), en
- die (sukkelende) leerling. (NN4:129)

Die visuele voorstelling in NN5/6:47 kom binne die konteks van ’n leesstuk voor wat handel oor die Verligting wat versprei het tot (selfs) in die donker uithoeke van die wêreld. Die foto op sigself is neutraal. Mense staan iewers in Afrika of in ’n swart woonbuurt in Amerika in ’n ry en wag waarskynlik op ’n bus of ’n trein. Was dit ’n foto van Nederlanders wat lees terwyl hulle op die bus wag, was die foto binne die konteks nie interessant nie. Daar is dus met die foto van koerantlesers in ’n ry op sigself niks verkeerd nie, maar in die konteks van die leesstuk oor die Verligting wat in Europa begin het, word dit na my mening, sosiale kommentaar. Die foto word dan paternalisties en Eurosentries, veral wanneer dit meewerk aan die patroon wat deur die voorstelling van “hulle” buite die Nederlandse grens geskep word, te wete *kansarm*, armoedig, oorbevolk en primitief. Uit die konteks wil dit voorkom asof die foto wil sê: “selfs hulle (swartmense) lees nou”. Dit etiketteer dus die swart koerantleser as dat danksy “ons”, kan (selfs) hulle nou lees. Dit is ’n voorbeeld van die ideologiese kompleks (Barton & Stygall, 2002:23) waarvolgens die “onskuldige” betekenis die onderliggende bedoeling verdoesel. Oënskynlik stereotipeer hierdie foto nie, maar daar is geen ander verduideliking waarom juis hierdie foto by die leesstuk oor die (Europese) Verligting geplaas word nie.

Die positiewe beeld wat van Nederland geskep word, vorm ’n teenstelling met die meerderheid foto’s wat nie in Nederland geneem is nie, byvoorbeeld die foto’s in NN5/6:17 en 167. Die leser se reaksie is onmiddellik om die persone op die foto’s buite Nederland as slagoffers te bejeën en hulle jammer te kry. Hierdeur word die komplementerende strategieë (Seale *et al.*, 2004:207) om die positiewe voorstelling van die eie groep met die negatiewe voorstelling van die “ander” te jukstaponeer, duidelik. Daar is sprake van weglating van die agent (“*agent-deletion*”) by die foto’s wat buite Nederland gekontekstualiseer is. Wanneer na die foto’s gekyk word, kom die vraag telkens op: wie het dit aan haar/hom gedoen? Die foto van die Moslemmeisie wat verwese voor haar uitstaar terwyl sy op die grond sit en skryf (NN5/6:167); die oorbevolkte groep dogtertjies wat die Koran op die grond sit en bestudeer (NN5/6:17); asook die vuil, vriendelike seuntjie met die kleifootjie (NN4:146) wys ’n Nederlandse vinger na Noord- en Sentraal-Afrika as die agente wat vir die jammerlike toestand wat

in die foto's uitgebeeld word, verantwoordelik is. Selfs die positiewe uitbeelding van 'n Japannese seuntjie wat besig is om die alfabet te oefen (NN5/6:156), versterk die gedagte dat “hulle” soveel anders as “ons” is, maar danksy “ons” tog gehelp kan word. (NN4:129)

Foto 1: Moslemmeisie, (NN5/6:167)

In die foto's wat die Nederlandse en Westerse werklikheid reflekteer, is daar egter geen agentweglating nie. Daar is trouens 'n duidelike agent en 'n ewe duidelike “pasiënt”: die agent is Westers en die pasiënt is nie-Westers. Die inligtingverskaffer in NN5/6:324 help die buitelander met rigtingaanwysing en die Nederlandse onderwysers help die kind in NN4:129 om reg te skryf. Die bejaarde Westerse dame in NN5/6:228 praat en die twee Moslems luister. Die tipiese lang, blonde, blou-oog onderwyser troon bo die leerder ('n Turkse meisie) in die foto in NN4:27 uit.

5.2.3 Die skep van 'n (soms) religieuse ander

By sommige foto's lê die “sukses” van die foto juis daarin dat die voorstelling verras. Op sigself kan daar nie met die foto fout gevind word nie, maar die jukstaponering van die foto met die teks, lewer sosiale kommentaar. In die berig getiteld “Geboortebepanking in China word humaner” word nêrens verwys na enige ander land as China nie. Die enigste verklaring vir die foto (NN5/6:17) wat by hierdie leesstuk geplaas is, is dat dit suggereer dat ook die land (kontinent) waar die foto geneem is, dieselfde probleem, naamlik

oorbevolking, het. Hoe anders verklaar 'n mens die foto van die dogtertjies uit Afrika wat ingedruk langs mekaar op die grond sit en lees? Soos die seuntjie met die kleifoon (NN4:146) word hierdie dogtertjies Rousseauïsties as die “edele barbaar” uitgebeeld. Albei hierdie foto's wek outomatiese emosionele reaksie – een van die onbetwisbare reaksies van implisiete stereotipering. (Dunbar, Saiz, Stela & Salez, 2000:267)

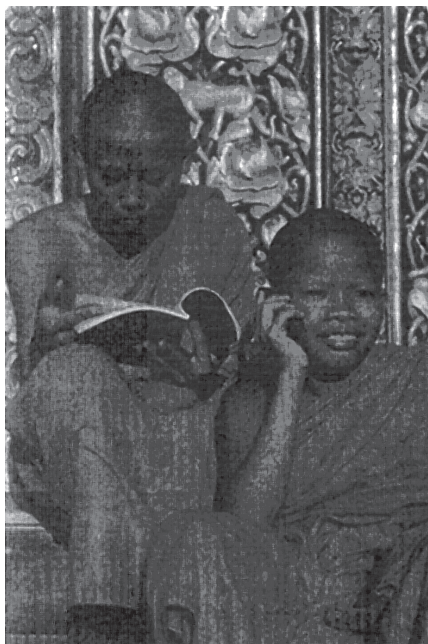

Foto 2: Twee tradisioneel geklede tienerseuns in 'n Boeddhistiese tempel (NN5/6:90)

Die twee Moslems in gesprek met 'n Westerling (NN5/6:228), trek aandag, omdat sodanige gesprek tussen tradisionele Moslems en Nederlanders nie algemeen in Nederland gesien word nie. Hierdie is 'n voorbeeld van hoe die uitbeelding van godsdiensbeoefening 'n fyn strategie in die polarisasie van “ons” en “hulle” word. Nederlanders word nie in hierdie foto of in enige ander foto in die datastel as religieus uitgebeeld nie, terwyl die religieuse “ander” uitgebreid uitgebeeld word: 'n Joodse skrifgeleerde (NN4:35), tradisioneel geklede Moslemmeisies (NN5/6:228), twee tradisioneel geklede tienerseuns in 'n Boeddhistiese tempel (NN5/6:90) en Afrika-dogtertjies wat die Koran op die grond sit en lees. (NN5/6:17) Dit kom voor asof etniese andersheid in die datastel onder andere deur religieuse gemerktheid bewerkstellig word. So byvoorbeeld is NN4:35 'n doodgewone foto van 'n Joodse skrifgeleerde, maar wanneer die leesstuk in die analise betrek word, word nuwe betekenis gevorm. Die leesstuk vergelyk die Nederlandse en die Amerikaanse *curriculum vitae* van Jan en alleman met mekaar. In Amerika, volgens die skrywer, word die *curriculum vitae* gerig deur spesialisasie in 'n bepaalde vakrigting. Hoe meer onderskeidings en akademiese

prestasies ’n student op sy *curriculum vitae* kan vertoon, hoe beter. In Nederland egter, gaan dit oor ’n veel “wyer perspektief”. Hier is dit belangrik dat die *curriculum vitae* bewys lewer van betrokkenheid by verskeie uiteenlopende fasette van die samelewing, byvoorbeeld sport of die bestuur van sosiale klubs. Die foto van die skrifgeleerde word in hierdie konteks ’n karikatuuragtige sinekdogee (Seale *et al.*, 2004:207) wat eintlik verwys na die “eenogige” spesialisasie van die Amerikaners. Te veel klem op akademiese spesialisasie is net so “ontoepaslik” in die alledaagse leefwêreld as wat die skrifgeleerde se kennis van die Tora is. Net soos by *NN4:35* kom daar ook onsigbare, negatiewe sinspelings voor, wat Seale *et al.* (2004:207) “*allusions*” noem, byvoorbeeld wanneer die twee seuns in die tempel tegnologies bekwaam en leesgierig uitgebeeld word. (*NN5/6:90*) Weer eens is die foto interessant, juis omdat dit nie twee Nederlanders is wat lees en oor hul selfone praat nie. Die suggestie is dat (selfs) “primitiewe”, tradisioneel-godsdienstige mense tegnologies geletterd en ingelig kan wees. Die sinspeling is dus dat tradisioneel-godsdienstige mense gewoonlik nie tegnologies geletterd is nie. Die analfabete na wie daar in die meegaande leesstuk verwys word, is sonder uitsondering buitelanders. Daarom word as verrassing (weer eens “*attention grabbing*” (Brandt & Carstens, 2005:237)) ’n foto van buitelanders (*NN5/6:90*) wat nie analfabete is nie, getoon. Hierdie foto sê dus eintlik dat daar wel uitsonderings is, en in hierdie geval bevestig die uitsondering die reël.

6. Gevolgtrekking

Op welke manier daar ook al na die datastel gekyk word, bly dit polariseer tussen “ons is ’n oop, demokratiese gemeenskap, maar julle ...” Die stereotipe wat dus deur die karakterisering van die foto’s geskep word, is dat die Nederlandse Jan Alleman altyd vriendelik, hulpvaardig, gelukkig, onselfsugtig en akkommoderend is. (Van Dijk, 1987:84) Daarenteen is daar armoede, oorbevolking en “kansarme” mense buite die grense van Nederland, wat volgens die mees basiese menslike behoeftes (en emosies) geteken word. Hierin lê die kiem van ’n ontmenslikingsproses. (Leyens *et al.*, 2000:187) Dit blyk dat retoriese middele om die vreemdheid van die ander te bevestig, sedert die Nederlandse KDA-spesialis Teun van Dijk (1987 en 1993) se ondersoek na Nederlandse handboeke, nie veel verander het nie. Die analise bevestig dat tekens van wat Van Dijk die “gepolariseerde model” noem, in die datastel gevind is. Die tematiese analise is aanduidend van voorstellingspraktyke wat op ’n kovertewyse tussen die navolgingswaardigheid van die Nederlandse samelewing en die agterlikheid van die nie-Westerse wêreld polariseer.

Bronnelys

- Ahali, F., Amerrouuss, N., Maly, I. & Hatim, E.** 2005. *Over de doden niets dan goeds. Over Theo van Gogh en vrije meningsuiting in een geglobaliseerde wereld.* Mediawatch: Kif Kif.
- Babbie, E. & Mouton, J.A.** 2001. *Social research.* Kaapstad: Oxford.
- Baldwin, E., Longhurst, B., McCracken, S., Ogborn, M. & Smith, G.** 2004. *Introducing cultural studies.* Londen: Pearson Education.
- Banks, M.** 2001. *Visual methods in social research.* Londen: Sage.
- Barton, E. & Stygall, G. (Reds.).** 2002. *Discourse studies in composition.* England: Hampton Press.
- Botman, M. Jouwe, N. & Wekker, G.** 2001. *Caleidoschopische visies: De zwarte, migranten en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland.* Amsterdam: Koninklijke Instituut voor de Tropen.
- Brand, M. & Carstens, A.** 2005. The discourse of the male gaze: a critical analysis of the feature section 'The beauty of sport' in Sports' Illustrated. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 23(3):223-243.
- Braun, V. & Clarke, V.** 2006. Using thematic analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3:77-101.
- Castelli, L., Vanzetto, K., Sherman, S. & Arcuri, L.** 2001. The explicit and implicit perception of in-group members who use stereotypes: Blatant rejection but subtle conformity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37:419-426.
- Deconstruction.** Sa. [Aanlyn beskikbaar]: <http://en.wikipedia.org/wiki/Deconstruction>. Toegangsdatum: 2006-8-25.
- De Jongh, J.** 1995. *Beeldvorming, de derde wereld en het milieu: Een alternatief.* Amsterdam: PAREL.
- Dunbar, E., Saiz, J., Stela, K. & Salez, R.** 2000. Personality and social group value determinants of out-group bias. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2):267-275.
- Engelbrecht, A.** 2008. The impact of role reversal in representational practice in history textbooks after apartheid. *South African Journal of Education*, 28(4):519-541.
- Ferree, M.M. & Hall, E.J.** 1990. Visual images of American society: Gender and race in introductory sociology textbooks. *Gender & Society*, 4(4):500-533.
- Gijtenbeek, J. & Verbeek, F.** 1998. *Vooroordelen ten aanzien van allochtonen groepen.* Amsterdam: Stichting: Centrum voor Onderwysonderzoek.
- Giroux, H.A.** 1981. *Ideology, culture and the process of schooling.* London: Falmer Press.
- Hagendoorn, L.** 1986. *Cultuurconflict en vooroordeel: Essays over de waarneming en betekenis van cultuurverschillen.* Nijmegen: Samson.
- Hall, S. (Red.).** 1997. *Representation. Cultural representations and signifying practices.* Londen: Sage.
- Haslam, A.S, Turner, J.C, Oakes, PJ, Reynolds, K.J. & Doosje, B.** 2003. From personal pictures to collective tools in the world: how shared stereotypes allow

- groups to represent and change social reality. In: McGarty, C., Yzerbyt, Y. & Spears, R. *Stereotypes as explanations. The formation of Meaningful Beliefs about Social Groups*. Cambridge: Cambridge University Press, p.157-185.
- Homan, H.D.I. (Red.)**. 2003. *DIMPLE. Dissemination and implementation of help desks for intercultural Learning Materials*. Utrecht: PAREL.
- Huckin, T. N.** 2004. *Social approaches to critical discourse analysis*. [Aanlyn beschikbaar]: <http://exchanges.state.gov/education/engteaching/pubs/BR/functionalsec3-6.htm>, Toegangsdatum 2007-09-04,
- Ladegaard, H.J.** 1988. Assessing national stereotypes in language attitude studies: The case of class-consciousness in Denmark. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 19(3):182-197.
- Leyens, J.P., Paladino, P.M., Rodriguez-Torres, R., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez-Perez A. et al.** 2000. The emotional side of Prejudice: The attribution of secondary emotions to in-groups and out-groups. *Personality and Social Psychology Review*, (2):186-197.
- Marsden, W.E.** 2001. *The school textbook: Geography, history and social studies*. Londen: Woburn Press.
- Mok, R.J.M.** 1999. *In het ban van het ras*. Ongepubliceerde PhD-thesis. Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Nganda, I.** 1996. *A study of ethnic stereotypes in the Ugandan basic textbooks for primary school English and social studies*. Germany: Bayreuth University.
- Pattynama, P. & Verboom, M.** 2000. *Werkboek: Kleur in het curriculum, iInterculturaliteit in het hoger onderwijs*. Utrecht: Utrecht Universiteit.
- Pienaar, J.** 1995. Vernuwning in Afrikaanse taalhandboeke. *Cape Librarian*, 39(5):32.
- Prosser J.** 2001. *Image-based research*. Philadelphia: Routledge Falmer.
- Rice, N.** 2005. Guardians of tradition: Presentations of inclusion in three introductory special education textbooks. *International Journal of Inclusive Education*, 9(4):405-429.
- Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J.F. & Silverman, D.** 2004. *Qualitative research practice*. Londen: Sage.
- Sierens, S.** 2000. *US them ours: Points for attention in designing inter-culturally sound learning materials*. Gent: Steunpunt Intercultureel Onderwijs.
- Siraj-Blatchford, I.** 1994. *The early years: Laying the foundation for racial equality*. Stoke-on Trent: Trentham Books.
- Steenbergen, W., Beernink, L., Frank, H., Kooiman, M. & Van Nieuwenhuijsen, I.** 2003. *Nieuw Nederlands 4 vwo*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

- Steenbergen, W., Beernink, L., Frank, H., Kooiman, M. & Van Nieuwenhuijsen, I.** 2004. *Nieuw Nederlands 5/6 vwo*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Stephan, W.** 1999. *Reducing prejudice and stereotyping in schools*. New York: Teachers College Press.
- Van den Bergh, H. & Reinsch, P.** 1983. *Racisme in schoolboeken*. Amsterdam: Uitgeverij SUA.
- Van Dijk, T.A.** 1987. *Schoolvoorbeelden van racisme*. Amsterdam: SUA.
- Van Dijk, T.A.** 1993. Principles of critical discourse analysis, *Discourse & Society*, 4(2):249-283.
- Van Praag, E.T.** *Persoonlike gesprek*, 20 Maart 2007 te Utrecht.
- Wekker, G.** 2002. *Nesten bouwen op een winderige plek: Denken over gender en etniciteit in Nederland*. Faculteit der Letteren: Universiteit Utrecht.

Note

1. Die vak Nederlands bestaan uit literatuuronderwys en taalvaardigheidsonderwys. *Nieuw Nederlands* is 'n taalvaardigheidsmetode wat fokus op leerders se lees-, skryf- en praatvaardighede. (Steenbergen, Beernink, Frank, Kooiman & Van Nieuwenhuijsen, 2004)